

piet
mondrian

121

plastička
i
čista plastička
umjetnost

Iako je umjetnost posvuda i u suštini ista, ipak se dvije osnovne ljudske smjernice, jedna dijametralno suprotna drugoj, pojavljuju u njenim brojnim i raznolikim izrazima. Jedna teži *izravnom ostvarenju univerzalne ljepote*, a druga *estetskom izrazu same sebe*: drugim riječima, onoga što pojedinac misli i proživljava. Prva nastoji prikazati stvarnost objektivno, druga subjektivno. Zbog toga u svakom djelu figurativne umjetnosti vidimo namjeru da ljepotu objektivno prikaže oblikom i bojom, u uzajamno uravnoteženim odnosima, i u isto vrijeme poticaj da prikaže ono što taj oblik, boje i odnosi izazivaju u nama. Taj poticaj mora nužno dovesti do individualnog izraza, koji zamagljuje čisti prikaz ljepote. Usprkos tome, oba suprotna elementa (univerzalni i individualni) neophodna su ukoliko djelo želi izazvati emociju. Umjetnost mora naći tačno rješenje. Usprkos dvostrukoj prirodi stvaralačkih nastojanja, figurativna umjetnost ostvarila je sklad uravnoteženjem subjektivnog i objektivnog izraza. Ipak, za gledaoca, koji traži čist prikaz ljepote, individualan izraz suviše prevladava. Za umjetnika, potraga za izrazom, koji je ujednačen ravnotežom dvaju suprotnih, bila je i bit će uvijek besprekidna borba.

Kroz povijest kulture umjetnost je pokazala da se univerzalna ljepota ne rađa iz posebnog karaktera oblika, već iz dinamičkog ritma odnosa koji su im urođeni; ili — u nekoj kompoziciji — iz međusobnih odnosa oblika. Umjetnost je pokazala da je pitanje u određenju odnosa. Otkrila je kako oblici postoje samo da bi ostvarili odnose; da oblici stvaraju odnose i da odnosi stvaraju oblike. U tom dualizmu oblika i odnosa ni jedni ni drugi nemaju prednosti.

U umjetnosti je jedini problem da se postigne ravnoteža subjektivnog i objektivnog. Ali naročito je važno da taj problem bude riješen u području plastičke umjetnosti — tehnički, kakav i jest — a ne u području misli. Umjetničko djelo mora biti *proizvedeno, sagrađeno*. Potrebno je stvoriti što je moguće objektivniji prikaz oblika i odnosa. Takvo djelo ne može nikad biti isprazno, jer suprotnost između njegovih tvorbenih elemenata i njegove izvedbe rađa emociju.

Ima onih koji su pogriješili u vrednovanju karaktera urođenog obliku i zaboravili da oblik, netransformiran, prevladava, a ima i drugih što su precijenili činjenicu da se individualan izraz ne pretvara u univerzalan figurativnim prikazom, koji se temelji na našem načinu osjećanja, bio on klasičan, romantičan, religiozan ili nadrealistički. Umjetnost je pokazala da univerzalan izraz može biti ostvaren samo istinskim izjednačenjem univerzalnog i individualnog.

Umjetnost postepeno pročišćuje svoje plastičke znakove i tako rasvjetljuje odnose među njima. Zbog

toga se u današnje vrijeme opažaju dva glavna smjera: jedan zadržava figuraciju, a drugi je eliminira. Dok prvi prihvaća više ili manje složene i posebne oblike, drugi se koristi jednostavnim i neutralnim formama, ili, u posljednje doba, slobodnom linijom i čistom bojom. Očito je da se drugi smjer (ne-figurativna umjetnost) može lakše i potpunije nego figurativni osloboditi prevlasti subjektivnog; pojedinačni oblici i boje (figurativna umjetnost) iskorišćuju se lakše nego neutralne forme. Ipak je potrebno objasniti da su određenja *figurativan* i *ne-figurativan* samo približna i relativna. Jer svaki oblik, čak svaka linija predstavlja figuru; nijedan oblik nije apsolutno neutralan. Jasnije, sve mora biti relativno, ali budući da su nam riječi potrebne kako bismo učinili razumljivima svoje pojmove, ipak moramo sačuvati te termine.

Među svim različitim oblicima, neutralnima moramo smatrati one koji nemaju ni složenost ni posebnost prirodnih oblika ili apstraktnih formi općenito. Neutralnima možemo nazivati one što ne evociraju individualne osjećaje ili ideje. Geometrijski oblici, budući da su tako duboka apstrakcija forme, mogu se smatrati neutralnima; a s obzirom na njihovu napetost i čistoću obrisa može im se čak dati prednost pred ostalim neutralnim formama.

Ako je, kao shvaćanje, figurativna umjetnost stvorena uzajamnim međudjelovanjem ljudske dvojnosti, ova je umjetnost ostvorena uzajamnim međudjelovanjem tvorbenih elemenata i njihovih urođenih odnosa. Taj se proces sastoji u međusobnom pročišćenju; pročišćeni tvorbeni elementi stvaraju čiste odnose, a oni zahtijevaju čiste tvorbene elemente. Današnja figurativna umjetnost *rezultat* je figurativne umjetnosti prošlosti, a nefigurativna je umjetnost *produkt* današnje figurativne umjetnosti. Po tome je jedinstvo umjetnosti održano.

Ako je nefigurativna umjetnost rođena iz figurativne, očito je da se dva činioca ljudske dvojnosti nisu samo izmijenila, već su se približila do uzajamne ravnoteže, do jedinstva. S pravom se može govoriti o evoluciji u plastičkoj umjetnosti. Posebno je važno otkriti tu činjenicu, jer ona pokazuje pravi put umjetnosti: jedini smjer kojim možemo napredovati. Osim toga, evolucija plastičke umjetnosti pokazuje da je dvojstvo, koje se očitovalo u umjetnosti, samo relativno i vremenito. I nauka i umjetnost otkrivaju i osvjedočuju nas *da je vrijeme proces intenzifikacije*, razvoj od pojedinačnog općem, od subjektivnog objektivnom: prema suštini stvari i nas samih.

Razborito razmatranje umjetnosti od njenih početaka pokazuje da umjetnički izraz viđen izvana *nije proces nastavljanja već intenzifikacije jedne jedine stvari*, univerzalne ljepote; a viđen iznutra on je *rast*. Ekstenzija proizlazi iz neprekidnog ponavljanja prirode: ona nije ljudska i umjetnost je ne može slijediti. Jasno je da mnoga od tih ponavljanja, koja se ocjenjuju kao *umjetnost*, ne mogu izazvati osjećaje. Dok se intenzifikacija ostvaruje postupno na sve dubljim planovima, ekstenzija ostaje uvijek na

istom. Treba primijetiti da je intenzifikacija dijametralno suprotna ekstenziji: one su jedna prema drugoj u odnosu pravog kuta, kao dužina i dubina. Ta činjenica jasno pokazuje vremenitu suprotnost figurativne i nefigurativne umjetnosti. Ali ako je u vlastitoj povijesti umjetnosti značila *neprestanu i postepenu mijenu jedne jedine stvari*, suprotstavljenost je dviju smjernica — u našem vremenu tako izrazita — u ovom času nestvarna. Nije logično da dva osnovna smjera u umjetnosti — figurativni i nefigurativni (objektivni i subjektivni) — budu u takvom neprijateljsvu jedan prema drugom. Budući da je umjetnost u osnovi univerzalna, njezin se izraz se može zaustaviti na subjektivnoj viziji. Naše ljudske sposobnosti ne dopuštaju savršeno objektivnu viziju, ali to ne znači da je plastički izraz umjetnosti utemeljen na subjektivnom shvaćanju. Naša subjektivnost djelo ostvaruje, ali ne stvara.

Ako se dvije spomenute ljudske sklonosti pojavljuju u umjetničkom djelu, one su obje surađivale kod njegova ostvarenja, ali je očito da će djelo jasno pokazati koja je od njih prevladavala. Općenito, u složenim oblicima i neodređenim izrazima odnosa, dvije stvaralačke naklonosti pojavit će se u djelu nejasno. Pa iako općenito ima još mnogo nejasnoća, danas se dvije sklonosti pojavljuju čvršće određene kao dva smjera: *figurativna i nefigurativna umjetnost*. Takozvana nefigurativna umjetnost često ostvaruje također neki poseban prikaz; a s druge strane figurativna umjetnost često neutralizira svoju formu promišljenom procjenom. Činjenica da je nefigurativna umjetnost doista rijetka ne umanjuje njenu vrijednost; evolucija je uvijek djelo pionira, a njihovi sljedbenici nikad nisu brojni. Ta pratnja nije rezultat udruživanja, ona je rezultat svih postojećih društvenih snaga, a sačinjavaju je svi oni koji su urođenim ili stečenim sposobnostima spremni da predstavljaju sadašnji stupanj ljudskog razvoja. U razdoblju u kojem se toliko računa s kolektivnim faktorom, s masom, nužno je znati na kraju krajeva, da evolucija nikad nije izraz mase. Masa ostaje u pozadini, ili potiče pionire stvaralaštva. Za pionire društveni je kontakt neophodan, ali ne tako da moraju biti svjesni kako je ono što čine nužno i korisno, *niti da im kolektivno odobravanje može pomoći u ustrajanju ili ih opskrbljivati živim idejama*. Taj je kontakt nužan samo indirektno; djeluje naročito kao zapreka koja jača njihovu volju. Pioniri stvaraju reagirajući na vanjske poticaje. Ne vodi ih masa, već ono što vide i osjećaju. Svjesno ili nesvjesno oni otkrivaju temeljne zakone skrivene u stvarnosti i nastoje da ih ostvaruju. Tako oni unapređuju ljudski razvoj. Znaju da se čovječanstvu ne pridonoši umjetnošću koja bi bila razumljiva svima; nastojati na tome značilo bi težiti nemogućem. Čovječanstvu se koristi prosvjetljujući ga. Oni koji ne vide pobunit će se, nastojat će razumjeti i napokon će *vidjeti*. Cilj mora uvijek biti individualan. Lažno je u umjetnosti tražiti sadržaj koji bi bio kolektivno razumljiv: Čak je i religija iskrivljena takvim traženjem.

Umjetnost nije stvorena ni za koga i u isto vrijeme stvorena je za sve. Greška je ići odviše naglo. Svoju

složenost umjetnost duguje činjenici da su različiti stupnjevi njenog razvoja prisutni u isto vrijeme. Sadašnjost nosi sa sobom prošlost i budućnost. Ali nije potrebno da nastojimo predvidjeti budućnost: potrebno je samo da zauzmemo svoje mjesto u razvoju ljudske kulture, u onom razvoju koji je uzdigao nefigurativnu umjetnost. Uvijek je postojala samo jedna bitka, za jednu jedinu pravu umjetnost: stvoriti univerzalnu ljepotu. To pokazuje put sadašnjosti i budućnosti. Potrebno nam je da nastavimo i da ostvarimo ono što već postoji. Osnovno je da *predviđeni zakoni plastičke umjetnosti moraju biti ostvareni*. A oni su se jasno iskazali već u nefigurativnoj umjetnosti.

Danas smo već zamoreni dogmama prošlosti, i jednom utvrđenim, a zatim zanižanim istinama. Sve se više očituje relativnost svega, i zato se nastoji utvrditi ideja čvrstih zakona, jedinstvene istine. To je veoma razumljivo, ali ne dovodi do duboke vizije. Jer riječ je o zakonima *stvorenim, otkrivenim*, ali o zakonima koji su istina za sva vremena. Oni su više ili manje skriveni u stvarnosti koja nas okružuje i ne mijenja se. Ne samo nauka, već i umjetnost pokazuje nam da se u početku nepojmljiva stvarnost postepeno otkriva u uzajamnim odnosima koji su stvarima urođeni. Čista znanost i čista umjetnost, nezainteresirane i slobodne, mogu nas voditi u prepoznavanju tih zakona koji se temelje na njihovim odnosima. Jedan je veliki učenjak nedavno rekao da čista znanost traga za rezultatima koji su korisni za čovječanstvo. Isto se može reći i za čistu umjetnost: iako se čini apstraktna, može biti izravno korisna životu.

Umjetnost nam pokazuje da postoje i stalne istine oblika. Svaki oblik, svaka linija ima vlastiti izraz. Taj se objektivni izraz može izmijeniti našom subjektivnom vizijom, ali zato nije manje istinit. Krug je uvijek krug a kvadrat je uvijek kvadrat. Ma kako jednostavne bile te činjenice, one se u umjetnosti često zaboravljaju. Mnogi nastoje dostići isti cilj različitim sredstvima: u plastičkoj umjetnosti to je nemoguće. U plastičkoj umjetnosti nužno je izabrati tvorbena sredstva koja bi bila jedinstvena cjelina s onim što se želi izraziti.

Umjetnošću ostvarujemo *čvrste zakone koji upravljaju i teže upotrebi tvorbenih elemenata, kompozicije i urođenih uzajamnih odnosa među njima*. Oni se mogu smatrati pomoćnim zakonima onog temeljnog zakona izjednačenosti što stvara *dinamičku ravnotežu i otkriva pravi sadržaj umjetnosti*.

Živimo u teško ali zanimljivo doba. Vjekovna kultura došla je do zaokreta koji se očituje u svim granama ljudske djelatnosti. Ograničujući se ovdje na nauku i umjetnost, napomenut ćemo da, jednako kao što su u medicini otkriveni neki zakoni fizičkog života, tako su i u umjetnosti otkriveni neki zakoni što se odnose na plastiku. Uza sve oporbe, te su činjenice potakle neka kretanja: ali u njima još vlada nesređenost. Nauka nam pomaže da postajemo sve svjesniji činjenice kako naša fizička kondicija velikim dijelom ovisi o onome što jedemo, o načinu na koji je pripremljena naša hrana i o fizičkim vježbama koje vršimo. Uz pomoć umjetnosti postajemo sve svjesniji činjenice da djelo ovisi velikim dijelom o konstruktivnim elementima kojima se služimo i konstrukcijama koje stvaramo. Uvjerit ćemo se postepeno da dosada nismo dovoljno uvažavali fizičke tvorbene elemente u njihovim odnosima prema ljudskom tijelu, niti plastičke tvorbene elemente u odnosu prema umjetnosti. I da je ono što jedemo promijenjeno djelovanjem na prirodni proizvod. Kad se to kaže čini se kao da se zahtijeva povratak u prvobitno prirodno stanje i da se čovjek nalazi u suprotnosti sa zahtjevima čiste plastičke umjetnosti, koja se izopačuje upravo figurativnim komplikacijama. Ali povratak čistoj prirodnoj hrani ne znači povratak na stanje primitivnog čovjeka: to će naprotiv reći da se kulturni čovjek pokorava prirodnim zakonima koje je nauka otkrila i primijenila.

Jednako tako u nefigurativnoj umjetnosti otkriti ili primijeniti prirodne zakone ne znači nazadovati; čist apstraktni izraz tih zakona dokaz je da eksponent nefigurativne umjetnosti prihvaća najsmjeliji progres i najkulturnija smjerenja i da je on eksponent otprirodene prirode, civilizacije.

U životu duh je katkada bivao precijenjen na račun tijela, a ponekad zbog njega zanemaren. Isto tako u umjetnosti su sadržaj i oblik naizmjenice precijenjeni ili zanemarivani sve dok se njihovo nedjeljivo jedinstvo nije jasno osjetilo.

Da se stvori to jedinstvo, u umjetnosti je nužno stvoriti ravnotežu između jednog i drugog.

Doseg je našeg vremena što smo se približili ravnoteži na jednom polju na kome još uvijek vlada neuravnoteženost. Neuravnoteženost hoće reći sukob i nered. Sukob je također dio života i umjetnosti, ali nije čitava umjetnost ili univerzalna ljepota. Pravi je život uzajamno sjedinjenje dviju suprotnosti iste vrijednosti ali različitog lika i prirode. Njegov plastički izraz jest univerzalna ljepota.

Usprkos sveopćem neredu, instinkt i intuicija vode čovječanstvo prema pravoj ravnoteži, ali koliko je bijede prouzročio i još uvijek uzrokuje primitivni životinjski instinkt! Kolike su greške počinjene i još se čine pod utjecajem neodređene i zbrkane intuicije! Umjetnost to sasvim jasno pokazuje. Ali i ona

otkriva da u toku napredovanja intuicija postaje sve svjesnija a instinkt sve pročišćeniji. Umjetnost i život uzajamno se prosvjetljuju, otkrivajući sve više vlastite zakone prema kojima se stvara istinska i živa ravnoteža.

Intuicija rasvjetljuje i tako se veže s čistom misli. One zajedno postaju inteligencija: a to nije samo mozak; ne vrši samo proračune, već osjeća i misli. Upravo to je stvaralaštvo u umjetnosti i u životu. Iz te inteligencije mora se roditi nefigurativna umjetnost, u kojoj instinkt više ne prevladava. Oni koji ne razumiju takvu inteligenciju smatraju nefigurativnu umjetnost čistim proizvodom intelekta.

Iako je svaka dogma, svaki predumišljaj opasan za umjetnost, umjetniku u njegovu intuitivnom istraživanju ipak može pomoći i voditi ga razmišljanje koje je odvojeno od njegova djela. Ako takvo razmišljanje može biti korisno umjetniku i ubrzati njegov napredak, neophodno je da prati razmatranja kritičara koji govore o umjetnosti i žele da vode čovječanstvo. A to razmišljanje ne može biti individualno kao što obično jest; ne može izići iz kompleksa jedne kulture izvan plastičke umjetnosti. Ako kritičar nije umjetnik, mora bar poznavati zakone i kulturu plastičke umjetnosti. Ukoliko publika treba da bude dobro obaviještena i ukoliko čovječanstvo treba da napreduje, mora se ukloniti sadašnja zbrka. Da bi se sve shvatilo, potreban je jasan prikaz *slijeda umjetničkih tendencija*. Tumačenje suštine umjetnosti bilo je zapostavljeno, i odatle teškoće u proučavanju različitih stilova plastičke umjetnosti u njihovu razvojnom slijedu. Naše vrijeme, kome se predbacuje da nema svoga stila, razjasnilo je sebi sadržaj umjetnosti, pa različiti smjerovi jasnije otkrivaju progresivni slijed umjetničkog izraza. Nefigurativna umjetnost dovodi do završetka staru umjetničku kulturu; zbog toga se danas s većom sigurnošću može zacrtati i prosuditi čitava kultura umjetnosti. Ne nalazimo se na njenoj ključnoj tački; *kultura jedne posebne forme bliži se kraju. Počinje kultura određenih odnosa*.

Nije dovoljno objašnjavati vrijednost umjetničkog djela po njemu samom: prije svega nužno je pokazati *mjesto koje neko djelo zauzima na ljestvici razvoja plastičke umjetnosti*. Zato govoreći o umjetnosti nije ispravno reći: »Tako ja to vidim«, ili »To je moje mišljenje«. Prava umjetnost, kao i život, ima jedan jedini put.

Zakoni koji su u umjetničkoj kulturi postajali sve određeniji jesu *veliki zakoni prikriveni od prirode, koje umjetnost uspostavlja na svoj način*. Potrebno je sagledati činjenicu da su ti zakoni više ili manje skriveni ispod njene površine. Apstraktna umjetnost zbog toga se suprotstavlja prirodnom prikazu stvari, *ali se ne protivi prirodi*, kao što se obično vjeruje. Protivna je sirovoj primitivnoj životinjskoj prirodi čovjekovoj, ali je u skladu s njegovom pravom prirodom. Protivna je konvencionalnim zakonima stvorenim u vrijeme kulture posebne forme, ali je u skladu s kulturom čistih odnosa.

Prije svega postoji temeljni zakon *dinamičke ravnoteže*, koji se suprotstavlja statičkoj ravnoteži posebnih forma.

Prema tome, važan je zadatak za svaku umjetnost da razbije statičku ravnotežu i uspostavi dinamičku. Nefigurativna umjetnost zahtijeva da se pokuša ono što je posljedica njenog prihvaćanja, *razaranje* posebne forme i *stvaranje* ritma uzajamnih odnosa, oblika, slobodnih linija. Ipak moramo dobro shvatiti, da ne dođe do nesporazuma, kako postoji razlika između tih dvaju oblika ravnoteže; jer kad govorimo o čistoj i jednostavnoj ravnoteži, možemo u isto vrijeme biti i za i protiv ravnoteže umjetničkog djela. Posebno je značajno ustanoviti destruktivno-konstruktivnu kvalitetu dinamičke ravnoteže. Tada ćemo razumjeti da ravnoteža o kojoj govorimo u nefigurativnoj umjetnosti nije bez djelatnog pokreta, već je zapravo sam neprekinut pokret. Po tome shvaćamo i značenje naziva *konstruktivna umjetnost*.

Temeljni zakon dinamičke ravnoteže uzrokuje neke druge zakone u vezi s tvorbenim elementima i njihovim odnosima. Ti zakoni određuju na koji se način postiže dinamička ravnoteža. Odnosi *položaja* i *dimenzije* imaju također vlastita pravila. Budući da je odnos pravokutnog položaja stalan, bit će primijenjen svaki puta kad djelo zahtijeva izraz stabilnosti. Da se razbije ta stabilnost, postoji zakon kojim se moraju nadomjestiti odnosi promjenljive dimenzije — izraza. Činjenica da svi odnosi položaja, osim pravokutnog, odstupaju od te stabilnosti, stvara također zakon o kome moramo voditi računa, ukoliko se nešto mora utvrditi na određen način.

Odviše se često pravi i kosi kutovi primjenjuju proizvoljno. Svaka umjetnost izražava pravokutan odnos, mada to ne mora biti posve određeno: najprije visinom i širinom djela i njegovih sastavnih oblika, a zatim naizmjeničnim odnosima tih oblika. Jasnoćom i plasticitetom prirodnih formi nefigurativna je umjetnost učinila pravokutan odnos sve određenijim, dok ga napokon nije uspostavila slobodnim linijama koje se sijeku i na izgled stvaraju pravokute.

Odnosi dimenzija moraju se varirati tako da se izbjegne ponavljanje. Iako u usporedbi s izrazima koji su određeni pravokutnim odnosom pripadaju području individualnog, to je zato što su prikladnije za razbijanje statičke ravnoteže nego bilo koji drugi oblik. Pružajući mu mogućnost izbora, odnosi dimenzija *postavljaju umjetnika pred jedan od najtežih problema*. I što se više približava krajnjim konzekvencijama svoje umjetnosti, to mu je zadatak teži.

Budući da tvorbeni elementi i njihovi uzajamni odnosi čine nedjeljivo jedinstvo, zakoni odnosa upravljaju i tvorbenim elementima. Oni međutim imaju i svoje vlastite zakone. Očito je da se jedan izraz ne može ostvariti putem različitih oblika. Ali se često zaboravlja da različiti oblici ili linije *nadopunjuju zajedno — u formi — različite stupnjeve razvoja plastičke umjetnosti*. Počinjući s prirodnim oblicima i završavajući s apstraktnijima, njihovi izrazi postaju sve dublji. Postepeno oblik i linija dobivaju na

napetosti. Zbog toga ravna linija ima snažniju i dublju izražajnu vrijednost od krivulje.

U čistoj plastičkoj umjetnosti veoma je važno značenje oblika i linija, i upravo je to ono što je čini čistom.

Ako smatramo da umjetnost doista može biti apstraktna, drugim riječima da ne mora imati veze s prirodnim izgledom stvari, zakon *otprirođenja predmeta* od goleme je važnosti. U slikarstvu, primarna boja, koliko je moguće čišća, ostvaruje apstrakciju prirodne boje. Ali boja je u sadašnjem stanju tehnike također najbolje sredstvo da se otprirodi subjekt na polju trodimenzionalnih apstraktnih konstrukcija; tehnička su sredstva nedovoljna kao pravilo. Svaka je umjetnost dosegla neki stupanj apstrakcije. Ta je apstrakcija sve naglašenija, sve dok se u čistoj plastičkoj umjetnosti ne postigne ne samo transformacija oblika, već i predmeta — bilo putem tehničkih sredstava bilo bojom: više ili manje neutralan izraz.

U odnosu prema našim zakonima, teška je pogreška nastojati stvarati nefigurativnu umjetnost jednostavno slaganjem neutralnih oblika ili slobodnih linija i određenih odnosa. Jer se u komponiranju tih oblika krije opasnost figurativnog ostvarenja, to jest jednog ili više posebnih oblika.

Nefigurativna umjetnost stvara se ustanovljujući *dinamički ritam uzajamno određenih odnosa koji isključuje stvaranje posebne forme*. Iz toga otkrivamo da je za razbijanje posebne forme dovoljno određenije činiti ono što je svaka umjetnost već činila.

Dinamički ritam koji je bitan za svaku umjetnost osnovni je element i nefigurativnog djela. U figurativnoj umjetnosti ritam je zakriven.

Odat ćemo još jednom poštovanje jasnoći. Činjenica da su ljudi obično naklonjeniji figurativnoj umjetnosti (koja stvara i nalazi svoj nastavak u apstraktnoj umjetnosti) može se protumačiti prevladavajućom snagom individualnih sklonosti u ljudskoj prirodi. *Iz te sklonosti proizlaze sva opiranja čistoj apstraktnoj umjetnosti*.

U takvom sklopu otkrivamo odmah *naturalističko shvaćanje i opisno ili literarno usmjerenje*: a oba su prave opasnosti za čistu apstraktnu umjetnost. Sa čisto plastičkog gledišta, sve do nefigurativne umjetnosti umjetnički izraz bio je naturalistički ili opisan. Da se postigne emocija rođena iz čistog plastičkog izraza, potrebno je sustegnuti se od figuracije i tako postati *neutralan*. Ali osim nekih umjetničkih izraza — kao na primjer bizantske umjetnosti — nikada se nije pojavila želja za korištenjem neutralnih izražajnih sredstava, što bi ipak bilo mnogo logičnije nego da čovjek sam postane neutralan kontemplirajući umjetničko djelo. Ipak želimo reći da je duh prošlosti bio različit od današnjeg, i da je samo tradicija dovela prošlost u naše vrijeme. U prošlo doba, dok se živjelo u dodiru s prirodom i dok je sam čovjek bio prirodniji nego danas, bilo je moguće misliti o apstrahiranju figuracije: ona se nesvjesno događala. Ali u jednom više ili manje otprirođenom razdoblju, slična apstrakcija postaje nategnuta.

Ma što se dogodilo, činjenica da je figurativnost faktor o kome se bez razloga vodi računa, i koji se apstrahira tek u misli, dokazuje da danas i veliki umjetnici gledaju na nju kao na neophodnost. U isto vrijeme ti isti umjetnici već je apstrahiraju više nego ikad ranije. Sve će očiglednija postati ne samo beskorisnost figuracije, već i prepreke koje ona postavlja. U toj potrazi za jasnoćom razvija se nefigurativna umjetnost.

Ipak postoji jedan smjer koji ne može proizvoditi figuraciju a da ne gubi svoj opisni karakter; a to je nadrealizam. Ukoliko je prevlast individualne misli suprotna čistoj plastici, ona je suprotna i figurativnoj umjetnosti. Rođen iz književnog pokreta, njegov opisni karakter zahtijeva figuraciju. Ipak, makar pročišćena ili deformirana, ona zakriva čistu plastiku. Postoje, istina, nadrealistička djela kojih je plastički izraz veoma jak i takav da, ukoliko se na primjer djelo promatra iz daljine i ukoliko se apstrahira njegov figurativni izraz, potiče emociju isključivo oblikom, bojom i njihovim odnosima. Ali ako namjera i nije bila drugo nego plastički izraz, zbog čega uopće nadrealisti upotrebljavaju figurativni prikaz? Sigurno je bila posrijedi namjera da se izrazi nešto izvan područja čiste plastike. To je naravno čest slučaj i u apstraktnoj umjetnosti. U njoj je katkad, međutim, nešto posebno pridodano apstraktnim formama i bez pribjegavanja figuraciji: bojom i načinom izvedbe izražava se posebna misao ili osjećaj. Tu uglavnom nije na djelu literarna, već naturalistička sklonost. Mora biti očito da se ne radi o čistoj apstrakciji čim se u gledaocu evocira, na primjer, svjetlost sunca ili mjeseca, radost ili tuga, ili bilo koja druga određena senzacija.

Što se tiče nadrealizma, moramo priznati da on produbljuje osjećaje i misli, ali budući da je to produbljevanje ograničeno individualizmom, ne može doprijeti do korijena, do univerzalnog. Dok ostaje u carstvu snova, koji su samo nov poredak životnih činjenica, ne može dostići pravu stvarnost. Iako je on drugačiji sklop životnih događaja, može promijeniti njihov uobičajeni tok ali ih ne može pročistiti. Čak i namjera da se život oslobodi konvencija i svega onoga što mu je štetno može se izvesti iz nadrealističke literature. Nefigurativna umjetnost potpuno se priklanja toj namjeri, ali odlazi dalje: oslobađa vlastita plastička sredstva i sebe svakog partikularizma. Imena tih smjerova ipak su samo naznake njihovih shvaćanja: važno je ostvarenje samo. S izuzetkom nefigurativne umjetnosti, čini se da je ostvarenja bilo malo, ako se uzme u obzir činjenica da je moguće duboko se i ljudski izraziti čistom plastikom, upotrebljavajući čista plastička sredstva bez opasnosti da se zapadne u dekorativnost ili ornamentalizam. Pa ipak svi znaju da i jedna jedina linija može proizvesti osjećaj. Ali iako — krivnjom umjetnika — postoje nefigurativna djela koja žive zahvaljujući svom dinamičkom ritmu ili izvedbi, figurativna umjetnost u tom pogledu nije ništa bolja. Općenito, ljudi nisu ostvarili mogućnost izražavanja našeg pravog života neutralnim tvorbenim elementima: to jest, mogućnost izražavanja suštine

umjetnosti. Jasno, često se suština umjetnosti i ne traži.

Ljudska individualistička priroda toliko prevladava kao zakon da se izražavanje suštine umjetnosti ritmom linija, boja i njihovih odnosa čini nedovoljno. Nedavno je i jedan veliki umjetnik izjavio da »potpuna ravnodušnost prema sižeju dovodi do necjelovite umjetnosti«.

Ali svi se slažu u tome da je umjetnost isključivo plastički problem. Pa čemu onda služi siže? Mora se shvatiti da je predmet nužan kako bi se izložilo ono nešto nazvano *duhovna bogatstva, ljudski osjećaji i misli*. Očigledno sve ono što je individualno i zahtijeva posebne oblike. Ali u temelju tih osjećaja i misli jedan je osjećaj i jedna misao: a oni se ne definiraju lako i nisu im potrebne analogne forme da bi se izrazili. Na toj tački postaju neophodna neutralna plastička sredstva.

Za čistu umjetnost siže nikada ne može biti dodatna vrijednost: linija, boja i njihovi odnosi moraju *izazvati čitav osjećajni i intelektualni registar unutar-njeg života . . .*, a ne predmet. U apstraktnoj i u naturalističkoj umjetnosti boja se izražava *u skladu s oblikom koji je određuje* i u svakom je slučaju zadatak umjetnika da oživi oblike i boje sposobne da potaknu osjećaj. Ukoliko stvara umjetnost kao *algebarsku jednadžbu*, to nije dokaz protiv umjetnosti, već samo dokaz da on nije umjetnik.

Ako je svaka umjetnost pokazala da je za uspostavljanje snage, napetosti i pokreta oblika i intenziteta boja realnosti nužno da one budu pročišćene i transformirane; ako je svaka umjetnost pročistila i transformirala i još uvijek pročišćuje i transformira te oblike stvarnosti i njihove međusobne odnose; ako je svaka umjetnost, dakle, proces koji se neprekidno produbljuje, zašto se onda zaustavljamo na pola puta? Ako svaka umjetnost nastoji izraziti individualnu ljepotu, zašto uspostavlja individualistički izraz? Zašto ne nastavi sublimno djelo kubista? To ne bi značilo nastavak iste tendencije, već, naprotiv, *potpun prekid s njom i sa svim što je prije nje postojalo*. Značilo bi još jednom proći isti put kojim smo već prošli.

Budući da je kubistička umjetnost u temelju naturalistička, lom koji je čista plastička umjetnost proizročila sastoji se u tome što je postala apstraktna umjesto naturalistička u suštini. Dok u kubizmu iz naturalističke podloge snažno proizlazi upotreba plastičkih sredstava još polu-predmetnih polu-apstraktnih, apstraktna podloga čiste plastičke umjetnosti mora rezultirati upotrebom posve čistih apstraktnih plastičkih sredstava.

Potpuno odmaknuti svaku predmetnost od djela ne znači odijeliti *svijet od duha*, već *postaviti ga s njim u položaj ravnoteže*, budući da su i jedan i drugi pročišćeni. Time se stvara savršeno jedinstvo među dvjema suprotnostima. Ipak ima mnogih koji misle da odviše vole život, a posebno stvarnost, a da bi se odrekli figuracije, i zbog toga još primjenjuju u svom radu predmet ili figurativne fragmente koji ga naznačuju. A potrebno je dobro obratiti pažnju na činjenicu da je u umjetnosti nemoguće na slici pri-

kazati stvari onakve kakve jesu, pa čak ni kakve se pojavljuju u čitavom svom sjaju. To su već priznali impresionisti, divizionisti i poentilisti. Ima danas i nekih koji, priznajući slabost i ograničenost slike, nastoje stvoriti umjetničko djelo samim predmetima, koji su često sastavljeni više ili manje transformirano. Jasno je da se tako ne može izraziti njihov sadržaj pa čak ni njihov istinski karakter. Može se više ili manje obnoviti konvencionalan privid stvari (nadrealizam), ali one usprkos tome i dalje iskazuju vlastiti, poseban karakter i izazivaju u nama individualne osjećaje.

Doista i duboko voljeti stvari: vidjeti ih kao mikrokozam u makrokozmu. *Jedino tako može se postići univerzalan izraz stvarnosti.* Upravo zbog svoje duboke ljubavi prema stvarima, nefigurativna umjetnost ne nastoji da ih zaodjene u privid.

Samom činjenicom svoga postojanja nefigurativna umjetnost pokazuje da umjetnost *prosljeđuje uvijek vlastitim pravim putem.* Pokazuje da *ona nije izraz privida stvarnosti kako je mi vidimo, ni života koji živimo, već izraz istinske stvarnosti i istinskog života koji se ne mogu definirati ali su ostvarljivi u plastici.* Zbog toga moramo pažljivo razlikovati dvije vrste stvarnosti: jednu s individualnim i drugu s univerzalnim prividom. U umjetnosti, prva je izraz prostora ograničenog predmetima ili posebnim oblicima, a druga gradi ekspanziju i ograničenje — koji ostvaruju prostor — neutralnim formama, slobodnim linijama i čistim bojama. Dok se univerzalna stvarnost rađa iz određenih odnosa, posebna stvarnost pokazuje ih samo prikrivene. Druga mora biti beskorisno nejasna upravo u onom u čemu prva mora biti jasna. Jedna je slobodna, druga vezana uz individualni život, pa bio on ličan ili zajednički.

Subjektivna i relativno objektivna stvarnost: to je kontrast. Čista apstraktna umjetnost nastoji da stvori drugu, figurativna prvu.

Zbog toga zapanjuje kako se čistoj apstraktnoj umjetnosti može predbaciti da nije stvarna i kako se ona može predstavljati *kao da je iznikla iz pojedinačnih ideja.*

Usprkos postojanju nefigurativne umjetnosti, danas se o umjetnosti govori kao da ne postoji ništa određeno novo. Mnogi zapostavljaju pravu nefigurativnu umjetnost i, obazirući se samo na nespretne pokušaje i isprazna nefigurativna djela koja danas posvuda niču, pitaju se nije li došao čas *da se sjedine forma i sadržaj ili da se poistovete misao i oblik.* Ali ne bi se moralo predbacivati nefigurativnoj umjetnosti ono što proizlazi iz nepoznavanja njenog istinskog sadržaja. Ako je oblik lišen sadržaja, bez univerzalne ideje, to je krivnja umjetnika. Onaj tko ne zna tu činjenicu zamišlja kako figuracija, siže, posebna forma daju djelu ono što nedostaje plastici. Što se tiče sadržaja djela, moramo razjasniti da *naš stav prema stvarima, naša organizirana individualnost sa svojim impulsima, djelovanjem, reakcijama, kad privode stvarnosti svjetlosti i sjene našeg duha* itd., sigurno mijenjaju nefigurativno djelo, ali ne sačinjavaju njegov sadržaj. Ponavljamo da se njegov sadržaj ne može opisati i da se može iznijeti samo

čistom plastikom i izvedbom djela. Po tom svom neodredivom sadržaju nefigurativno djelo je *u potpunosti ljudsko.* Izvedba i tehnika imaju značajan udio u ostvarenju više ili manje objektivne vizije koju suština nefigurativnog djela zahtijeva. Što se manje vidi ruka umjetnika, djelo će biti objektivnije. Ta činjenica vodi do priklanjanja više ili manje mehaničkoj izvedbi ili upotrebi industrijski proizvedenih materijala. Dosad, naravno, ti su materijali bili nesavršeni s gledišta *umjetnosti.* Kad bi oni i njihove boje bili savršeniji, i kad bi postojala tehnika kojom bi ih umjetnik mogao lako oblikovati da sačini djelo kao što ga zamišlja, nastala bi umjetnost u odnosu na život stvarnija i objektivnija nego što je slikarstvo. Sva ova razmišljanja potiču pitanja koja su već pred toliko godina postavljena, a prije svega: je li umjetnost još potrebna i korisna čovječanstvu? Nije li možda čak opasna za njegov razvoj? Sigurno je da je umjetnost prošlosti opasna novom duhu i čak štetna za njegov razvoj: upravo svojom ljepotom udaljuje mnoge ljude od novih shvaćanja. Nova je umjetnost ipak još veoma potrebna životu. Jasno ustanovljuje zakone kojima se može postići prava ravnoteža. Štaviše, mora ostvariti među nama duboko ljudsku i bogatu ljepotu, oblikovanu ne samo najboljim svojstvima nove arhitekture, već svim onim što konstruktivna umjetnost omogućuje slikarstvu i skulpturi.

Ali, premda je nova umjetnost nužna, masa je konzervativna. Odatle taj film, taj radio, te loše slike koje guše ono malo djela što doista pripadaju našem vremenu. Velika je pogreška što oni koji su općenito vezani za društveni život ne ostvaruju korisnost čiste apstraktnosti. Pod pogrešnim utjecajem umjetnosti prošlosti, kojoj ne razumiju suštinu i vide je samo površinski, ne čine nikakvog napora da bi shvatili čistu apstraktnu umjetnost. Zbog različitog poimanja riječi *apstraktan* oni je se boje. Žestoko se suprotstavljaju apstraktnoj umjetnosti jer je smatraju idealnom a ne realnom. Obično prihvaćaju umjetnost kao propagandu za svoje lične ili kolektivne ideje, otprilike kao književnost. Obje pogoduju napretku mase a ne napretku elite. Dakle su protiv logičnog toka ljudskog razvoja. Ali da li se doista mora vjerovati da su razvoj mase i elite nepomirljivi? Elita proizlazi iz mase; nije li ona njen najviši izraz? Da se vratimo izvedbi umjetničkog djela, napominjemo da ona mora pridonijeti otkrivanju subjektivnih i objektivnih činilaca u uzajamnoj ravnoteži. Vođeni intuicijom možemo dostići taj cilj. Izvedba je od najveće važnosti za umjetničko djelo: njome se intuicija očituje i stvara njegovu suštinu.

Zbog toga je pogrešno pretpostaviti da nefigurativno djelo raste iz nesvjesnog, da je zbir kolektivnih i predživotnih sjećanja. Ponavljamo da proizlazi iz čiste intuicije, koja je u temelju dvojstva subjektivno — objektivno.

Ipak je netačno vjerovati da nefigurativni umjetnik smatra suvišnim utiske i osjećaje primljene iz vanjskog svijeta i da zbog toga vjeruje kako je potrebno da se protiv njih bori. Naprotiv, sve što je izvana primio nije samo korisno nego i neophodno jer po-

tiče u njemu želju da ostvari ono što samo naslućuje i što ne bi *nikada mogao prikazati istinito bez dodira s vidljivom stvarnošću i životom koji ga okružuje*. Upravo iz te vidljive stvarnosti on izvlači objektivnost koja mu je potrebna da je suprotstavi svojoj ličnoj subjektivnosti. I upravo iz te vidljive stvarnosti on uzima izražajna sredstva: i, u odnosu na život što ga okružuje, upravo je to učinilo njegovu umjetnost nefigurativnom.

Ono što ga razlikuje od figurativnog umjetnika jest činjenica da se u svojim ostvarenjima oslobađa individualnih osjećaja i posebnih utisaka koje dobiva izvana, i da lomi intimnu prevlast individualnih naklonosti.

Zato je jednako pogrešno misliti da nefigurativni umjetnik stvara *po čisto namjeri svog mehaničkog procesa*, da izvršava *proračunate apstrakcije*, da nastoji *ugušiti osjećaj ne samo u sebi već i u gledaocu*. Pogrešno je smatrati da se on potpuno povlači iz vlastitog sistema. Sistem i nije drugo već neprekidno pokoravanje zakonima čiste plastike, nužnosti koju umjetnost traži. Zbog toga je jasno da on nije postao stroj, već da ga je napredak nauke, tehnike, strojeva, života kao cjeline samo osposobio da, poput živog stroja, ostvaruje na čist način suštinu umjetnosti. Tako je on u svom ostvarenju doista neutralan, jer ga ništa u njemu ni izvan njega ne može spriječiti da ostvari univerzalno. Sasvim sigurno njegova je umjetnost *l'art pour l'art*... za ljubav one umjetnosti koja je sadržaj i oblik u isto vrijeme. Ako je svaka umjetnost *totalan zbroj osjećaja potaknutih čistim slikarskim sredstvima*, njegova je umjetnost zbroj osjećaja potaknutih plastičkim sredstvima.

Činilo bi se nelogično očekivati da će nefigurativna umjetnost ostati neprekidno ista, budući da ta umjetnost pretpostavlja *kulturu* upotrebe novih plastičnih sredstava i njihovih određenih odnosa. Kad je područje novo, sve treba tek učiniti. Ono što je sigurno, jest da je nefigurativnom umjetniku nemoguće izvući se: *on mora stajati na svom polju i ići u susret posljedicama svoje umjetnosti*. Te posljedice dovode nas do možda daleke budućnosti, do svršetka umjetnosti koja je odijeljena od svega što je okružuje, već je sama aktualna plastička stvarnost. Ali taj svršetak u isto je vrijeme i početak. Umjetnost ne samo da će ustrajati već će se ostvarivati sve više. Ujedinjenjem arhitekture, skulpture i slikarstva, stvorit će se nova plastička realnost. Slikarstvo i skulptura neće se pojavljivati odijeljeno, niti kao *zidna umjetnost* koja razara arhitekturu, pa čak ni kao *primijenjena umjetnost*, nego će, potpuno konstruktivno, sudjelovati u ostvarivanju ambijenta ne samo korisnog ili racionalnog, već čistog i potpunog u svojoj ljepoti.

(1937)